

a XV. század végén. Bár még elevenen él a lovagság, I. Miksa, I. Ferenc még lovag, II. Fülöp még részt vesz lovagi tornákon, ám az 1489-ben Granada ellen felvonuló spanyol seregben 40 000 gyalogos mellett már csak 13 000 lovas van s ezeknek csak kisebb része nehéz fegyverzetű.

A lovagi ideálok bizonyos részének továbbéléséről is ír a szerző — a későbbi nemesség, s az állandó hadseregek tisztikarának körében.

Szerinte a lovagság legfontosabb tünete a későbbi korok számára a becsület és a személyes integritás követelménye. Mindez a XIX. század végéig hatott az európai társadalom felső rétegeiben. Ezeket a vitathatatlan értékeket azonban, állapítja meg sajnálkozva Maurice Keen, a XX. század már kétségbe vonja.

Borosy András

GEOFFREY PARKER

THE THIRTY YEARS' WAR

(Routledge and Kegan Paul, London, 1984. 340 o.)

A kötet szerzője, a koraujkori történelem professzora, már számos kitűnő munkával hívta fel munkásságára a szakma figyelmét. Különösen spanyol Németalföld történelmével, hadtörténetével, a holland szabadságharcra foglalkozó művei érdemelnek említést (legutóbb: „Spain and the Netherlands 1559—1659, London 1979). Jelen műve érdekes kísérletnek is tekinthető, a történészi team-munka igen jól sikerült alkotásának. Történelem munkatársak bevonására azért volt szükség, mert a kontinentális méretű háború forrás-anya és a rá vonatkozó feldolgozások számtalan nyelven íródtak, miként a levéltári kutatások is Madridtól Koppenhágáig, Prágától Rómáig váltak szükségessé.

A Habsburg-birodalom dinasztikus, vallási és politikai problémáinak és ezek európai hátterének bemutatása jó alapul szolgál a válságjelenségek időrendi nyomonkövetéséhez. A torinói angol követ a politika iránti meglehetősen érzéktelenségét bizonyította, amikor 1617-ben azt jelentette, hogy Janus templomának kapui jó időre bezárultak és a béke éveit következnek Európában — az évtizedek óta folyó háborús előkészületek ellenére. A könyv szerkezete a szerző által döntőnek ítélt fordulópontok szerint tagolja az események folyamát: a donauwörthi incidensről a prágai eseményekig, Frigyes és Spanyolország konfliktusba való beavatkozásáig (1606—1619), majd Pomeránia svéd megtámadásáig (1630). Külön fejezet foglalkozik a Habsburg-párti sikerek korszakával, az abszolútikus hatalom gyakorlásából származó következményekkel, az abszolútizmus és katolicizmus kapcsolatával. A következő fejezetben a prágai békéig (1635) jut el, amely paradox módon csökkentette ugyan a Habsburgok ellenfeleinek számát, de ki is szolgáltatta őket a beavatkozó külföldi hatalmaknak. A kronológikus zárószövegben pedig a katolikus párt kimerülésének és a békekötésnek a folyamatát követhetjük figyelemmel.

A téma kifejtése során érvényesül Sigfrid H. Steinbergnek 1947-es, azóta sokszorosan gyümölcsözőnek bizonyult elméleti útmutatása és kérdésfeltevésének hatása. Ennek szellemében a szerző az angolszász kutatóktól nem idegen mértéktartással, minimálisra csökkentve a küzdelmekben részvevő nemzetek önszemponitú történetértékelésének örökségét, sokszemponitú — gazdasági, társadalmi, politikai, művelődési (propaganda), katonai — elemzésekkel bontja ki sorra az európai hatalmi harc szövevényeit. Sikerült bebizonyítania, hogy a napjainkban is örvendetesen gyarapodó résztanulmányok mellett lehet egy kis terjedelmű szintézissel is újat mondani, új összefüggésekre rámutatni.

A könyv zárófejezete — egyúttal az egyetlen tematikus fejezet — a hadseregek szerepével foglalkozik. A középkori Európában a korábbi időkben a harmincéves háborúban tapasztalt erőkoncentrációhoz hasonlíthatót nem tapasztaltak, még 1647-ben is 210 000 ember állt fegyverben a szembenálló felek seregeiben. Hasznos ismereteket tudhatunk meg a seregek mindennapjairól, az egyenruháviselési szokások kialakulásáról, a háborús veszteségek méreteiről, a katonaság okozta pusztításokról, a katonai szolgálat céljairól, biztonságáról, a katonák hűségéről, fizettségükről, utánpótlásukról, vagy az ütközetek lefolyásáról. A hadseregek stratégiai értékeléséről az időrendi fejezetben kapunk képet, itt a modern taktikának a holland hadseregben való megjelenését mutatja be. Orániai Móric reformjai nem maradtak papíron, a kor nem egy hadseregében követőre találtak. Nassau János már 1616-ban hadi akadémiát állított fel a kálvinista seregek tisztjeinek új rendszerű kiképzésére, Svédországban a század elején János személyesen honosította meg a reformokat. Gusztáv Adolf breitenfeldi győzelme Tilly felett a holland reform egyik legnevezetesebb sikere. A pusztítások kétségkívül súlyosak voltak a Német-Római Birodalom te-

rületén, bár a közvetett csapások — éhínségek, járványok — jártak a legsúlyosabb következményekkel. A demográfiai csökkenés azonban mégis „csak” 15—20% körül mozgott, változó területi intenzitással. Még ha a történések statisztikai táblázatai a pusztulás korlátozott mértéke mellett bizonyos fellendülést mutatnak is, a háborúban szenvedők, a túlélők jogosan ítélték e háborúk sorozatát a legszörnyűbbnek, amelyet valaha is átéltek. A háborúk rendkívüli elhúzódásának okát a szerző abban látja, hogy a reformációt és ellenreformációt követően kialakult helyzet alapvetően destabilizálta az államok közötti korábbi kapcsolatrendszerét. A háború egyik legnagyobb nyeresége éppen az, hogy a vallás és politika összefonódottságát meglazította és nagyjából fel is számolta. Nem kevésbé jelentős tényező volt, hogy a kormányoknak és hadseregeknek hiányoztak a politikai, katonai eszközeik a végső győzelemhez, még a legnagyobb veszteséggel járó ütközetek sem jelentettek döntő vereséget a vesztes fél számára. Az évtizedes harcok a „bellum se ipse alet” folyamatának elrettentő példáiá válhattak.

Könnyű feladat lenne szóvátni, elnagyoltnak ítélni az Erdély szerepét bemutató sorokat,

oldalakat. A futó említések oka mindennek előtt az, hogy Bethlen és Rákóczi György hadjáratai csak mellékhadszínterét jelentették — azt is csak rövid időre — az elhúzódó háborúnak. A szerző eljárása Nagy Lászlót igazolja, aki már korábbi műveiben leszámolt a Bethlent övező hazai légvárakkal, így azzal is, miszerint Bethlen kezében lett volna Európa egyik legnagyobb és legpontosabban fizetett hadserege, s amelynek taktikája még Wallensteint is megtörte. Az Erdéllyel kapcsolatos bizonytalanságok további oka, hogy a magyar nyelvű szakirodalom használhatatlan maradt a szerző — és munkatársai — számára. Láthatólag csak Benda Kálmán egy tanulmányát (*European Studies Review*, 1978) használta, és csak udvariasságból említi — exempli gratia — Angyal Dávid 1928-as francia nyelvű Bethlen tanulmányát, Nagy László és Bitskey István kőeteit. Addig is, míg a magyar kutatás eredményei — köztük Perjésé — bekerülnek a nemzetközi kutatás vérkeringésébe, Geoffrey Parker munkájában értékeljük a nehezen hozzáférhető svéd, dán, holland és spanyol források és szakirodalom eredményeinek feldolgozását és közreadását.

Veszprémy László

KECSKÉS LÁSZLÓ

KOMÁROM, AZ ERŐDÖK VÁROSA

(*Zrínyi Katonai Könyv és Lapkiadó, Budapest, 1984. 232 o.*)

A Zrínyi Kiadó méltán népszerű „Magyar várak hadi krónikája” c. sorozatának egyik utolsó darabja, Kecskés László munkája, bizonyos mértékig mérőföldkőnek tekinthető e sorozaton belül. Ez a kötet a sorozat első olyan része, amely, ha csak részben is, de a jelenlegi országhatárokon túlra tekint, hiszen Komárom erődítményeinek egy része a mai Csehszlovákia területén fekszik, s csak az ezeknél később épült jobbparti erődítményeket találhatjuk a mai Magyarország területén. Örvendetesnek mondható tehát e kötet megjelenése, mert arra mutat, hogy könyvkiadásunk egyre inkább szakít azzal a szemérmes gyakorlattal, amely, a nacionalizmus elleni rosszul értelmezett harc jegyében, múltunk kézzelfogható és látható emlékeit csak a jelenlegi országhatárokon belül kereste. Bár nem sokára kezünkben tarthatnánk más olyan, Komáromhoz hasonló, vagy nála kisebb jelentőségű várak hadi krónikáit is, mint Arad, Temesvár, Nagyvárad, Pétervárad, Trencsén, Nyitra, Zólyom stb!

Kecskés László e munkájában nehéz feladatot tűzött maga elé, hiszen egy olyan erődítményrendszer történetét kellett bemutatnia, amely kilenc évszázadon át épült, amely szinte valamennyi magyar várnál több átalakításon ment keresztül, s amely a XVI. és XIX. század között, időleges szünetektől eltekintve, szinte mindvégig egyformán fontos részét képezte a magyarországi vár-, illetve erődrendszernek. Nehéz volt feladata azért is, mert a vár és az erődítmények története szorosan egybeforrott a város történetével, s így a szerzőnek meg kellett találnia azt az arany középszer, amellyel sem túl részletes, sem túl szűkszavú, sem túl bőbeszédű, sem túl semmitmondó módon ábrázolja a vár és a város hétköznapijait is. Kecskés László e buktatók szinte mindegyikét sikerrel kikerülte, s vállalt feladatát jól oldotta meg.

Tizenegy fejezetre tagolt könyvében általában arányosan mutatja be a vár és az erődítmények történetét a kelták korától egészen